

Oponentský posudok na habilitačnú prácu Mariana Slobodu

Aspekty multilingvizmu

Habilitačná práca Mariána Slobodu pozostáva zo šiestich častí v českom a anglickom jazyku, ktorých spoločnou témou je viacjazyčnosť. Do práce boli zaradené nasledovné, už skôr publikované príspevky:

- Transition to super-diversity in the Czech Republic: its emergence and resistance;
- Historicity and citizenship as conditions for national minority rights in Central Europe: old principles in a new migration context;
- Slovenčina v právnom poriadku Českej republiky (stručný náčrt);
- Demarcating the space for multilingualism: On the workings of ethnic interests in a 'civic nation';
- Receptive multilingualism in 'monolingual' media: managing the presence of Slovak on Czech websites;
- Od aspektov bilingválnej komunikácie k jazykovej asimilácii a retencii: prípadová štúdia slovenskej rodiny v Česku,
- a heslá napísané autorom a uverejnené v príručke *Mnohojazyčnosť v České republice* (Nekvapil, Sloboda a Wagner 2009).

Jednotlivé heslá zároveň sú úvodom k uvedeným kapitolám, po ktorých nasledujú štúdie zamerané na jednotlivé aspekty multilingvizmu. Autor svoje zistenia podopiera výskumom používania českého a slovenského jazyka na českej jazykovej scéne.

Z hesiel treba vyzdvihnúť heslo „multilingvizmus“ v Novom encyklopedickom slovníku češtiny, ktoré podáva nielen teoreticky fundovaný výklad pojmu, ale opisuje podstatu multilingvizmu spôsobom, ktorý je zrozumiteľný aj pre širokú verejnosť. Z tohto pohľadu je dôležité, že sa v hesle osobitne spomína postoj monolingválnych spoločností k multilingvizmu, t. j. že sa monolingválnych spoločnostiach pod pojmom dvoj- a viacjazyčnosť chápe ovládanie viacerých jazykov na vysokej úrovni, akoby na úrovni materinského jazyka. Najmä pre laikov je dôležitý tento diferencovaný prístup k tejto problematike:

„Mnohojazyčný člověk umí své jazyky užívat do různé míry. [...] Situace, v nichž multilingvizmus vzniká, se totiž vyznačují tím, že jednotliví lidé užívají své jazyky různě: jeden jazyk užívají pro jedny účely, [...] druhý jazyk pro druhé účely [...]. Z toho plyne, že se mnohojazyčný člověk umí vyjadřovat ve svých různých jazycích různě, tedy o některých věcech se mu lépe komunikuje v jednom jazyce, o jiných lépe ve druhém atd.“

Habilitant sa zaoberá interpretáciou multilingvizmu a superdiverzity, pričom skúma možnosť aplikovať pojem superdiverzity v jazykových podmienkach Českej republiky. Musíme súhlasiť s jeho názorom, že v teoretickom rámci sociolingvistiky oba pojmy sú vhodné na popis novej jazykovej situácie v Čechách po zamatovej revolúcii a rozdelení Československa. Uchádzač vo svojom výskume mnohojazyčnosti jazykových menšín uplatňuje aj paradigmu jazykového manažmentu.

V štúdiu *Transition to super-diversity in the Czech Republic* sa popisuje komplexná spoločenská a jazyková situácia v Českej republike v podmienkach nových spoločenských procesov na začiatku nového milénia (roky 2000 až 2010) a ktoré možno kultúrne a spoločensky dobre opísať a analyzovať pojmom superdiverzita, pričom autor poukazuje na mnohotvárne vzájomné pôsobenie jazykov a kultúr. Štúdiu predstavuje nový prístup k popisu jazykovej situácie v Čechách, pričom by bolo vhodné odkryť, ako sa prejavuje superdiverzita mimo kultúrnych, turistických a hospodárskych centier krajiny, teda na vidieku v širšom zmysle.

Výskumné výsledky uchádzača prezentované v tejto štúdiu môžu viesť k novým výskumným témam, ako napr. skúmanie súčasnej jazykovej situácie na Slovensku z hľadiska vzájomného pôsobenia jazykov a kultúr s osobitným zreteľom na podobnosti a odlišnosti jazykových a spoločenských procesov v týchto dvoch krajinách, ktoré kedysi tvorili jeden štátny celok.

V ďalšej časti habilitačnej práce – heslá *Menšinový jazyk, Úradný jazyk, Jazyková politika a štúdiu Historicity and citizenship as conditions for national minority rights in Central Europe: old principles in a new migration context* – sa analýza zameriava na nové aspekty dvoj- a viacjazyčnosti menšín v Českej republike. Sem možno zaradiť aj štúdiu *Slovenčina v právnom poriadku Českej republiky*, ktorá sa zaoberá právnym postavením slovenčiny ako menšinového jazyka v Čechách, pričom poukazuje na protirečivosti v používaní slovenčiny v úradnom styku.

Zo štúdie *Demarcating the space for multilingualism: On the workings of ethnic interests in a 'civic nation' vyzdvihujem dištinkciu medzi verejným a súkromným pri skúmaní jazykovej krajiny*. Vďaka tomuto prístupu možno demonštrovať, ako vymedzujú spoločenský aktéri priestor pre „cudzí“ jazyk na základe dištinkcie medzi súkromným a verejným, ktorá zároveň fungovala aj ako ideológia diskriminácie. Uchádzač považuje za potrebné zahrnúť do analýzy jazykovej krajiny aj snahy o odkrytie „príbehu v pozadí“ jazykovej krajiny a poukazuje na to, že takto je možné pozorovať a analyzovať kľúčové procesy jazykového manažmentu.

Prítomnosť českého a slovenského jazyka v médiách skúma štúdiu *Receptive multilingualism in 'monolingual' media: managing the presence of Slovak on Czech websites*, spoluautorkou ktorej je Mira Nábělková. Predmetný výskum je dôležitý z viacerých aspektov, z nich chcem vyzdvihnúť dva. Po prvé: v štúdiu sa skúma formovanie spoločného jazykového úzu medzi slovenskými a českými používateľmi jazyka z aspektu jazykového manažmentu. Po druhé: autori opisujú skutočnosť, ako sa po rozdelení Česka a Slovenska menia komunikačné normy v česko-slovenských kontaktných situáciách, a ako výskyt nacionalizmu – ktorý v tomto prípade zohráva úlohu aj pri vytváraní národného online priestoru – sponchybňuje pozitívny charakter jazykových znalostí, v tomto prípade hodnotu znalosti slovenského jazyka. V štúdiu sa skúmajú postoje čitateľov na základe komentárov k online obsahom a otvárajú sa ďalšie možnosti výskumov. Hlbšie pochopenie analyzovanej jazykovej situácie by umožňovalo, keby v budúcnosti sa skúmala aj vzájomná zrozumiteľnosť hovorových variet týchto dvoch jazykov. (Autorke tohto posudku sa stáva, že pri čítaní textu v mnohých prípadoch si nevšimne, či je text napísaný v slovenčine alebo v češtine. Oproti tomu porozumenie súčasného českého hovorového/hovoreného jazyka jej často spôsobuje problémy.)

Prezentované výskumné zistenia okrem iného poukazujú na dôležitosť skúmania slovenských internetových fór z podobnej perspektívy. Navyše, relevantné výsledky v tejto oblasti môže priniesť nielen analýza spoločného/paralelného používania týchto dvoch jazykov, ktoré sa

považujú za vzájomne zrozumiteľné, ale aj analýza spoločného používania variet toho istého jazyka komunikujúcimi partnermi. Máme na mysli napríklad používanie spisovnej (štandardnej) a východoslovenskej variety slovenčiny, alebo v prípade maďarčiny používanie štandardnej a tzv. palócskej variety.

Napriek tomu, že v Českej republike takmer vo všetkých oblastiach spoločenského života, od štátnej správy až po každodennú komunikáciu má dominantné postavenie čeština, v Čechách sú dnes prítomné desiatky jazykov. Štúdie zaradené do habilitačnej práce poskytujú podrobný obraz o súčasnej jazykovej situácii v krajine z hľadiska prítomnosti javu viacjazyčnosti.

Môžeme skonštatovať, že vedecká činnosť Mariána Slobodu v tejto oblasti je významná, totiž podáva dôležité výpovede o viacjazyčnosti a jej dôsledkoch cez prizmu českého a slovenského bilingvizmu, ktoré možno aplikovať na opis situácie v iných jazykoch a spoločnostiach.

Každá kvalitná analýza a výskum – a výskumná činnosť Mariana Slobodu sa bezpochybné zaraďuje medzi také –, ktoré odhaľujú trendy vo vzniku a vývoji dvoj- a viacjazyčnosti, ako aj a rôzne aspekty ich fungovania, umožnia hlbšie pochopiť interakcie medzi jazykom, kultúrou a spoločnosťou.

Výskumné zistenia prezentované v habilitačnej práci sú vo všetkých prípadoch teoreticky fundované a sú založené na vlastných výskumoch uchádzača. Týmto spôsobom sú zaujímavé nielen pre českú, ale aj pre medzinárodnú vedeckú obec. Výskumy zamerané na špecifiká multilingvizmu významným spôsobom prispievajú aj k tomu, aby sa zmenil prístup k jedno- a viacjazyčnosti: v Európe je rozšírená jednojazyčná norma a bolo by osožné, keby sa považovalo za prirodzené aj používanie viacerých jazykov vrátane jeho dosahu na jazykovú normu. Štúdie zaradené do habilitačnej práce zároveň dokumentujú teoretické inovácie v oblasti sociolingvistiky, vďaka ktorým je možné zachytiť a opísať jazykové zmeny a s nimi úzko súvisiace spoločenské procesy.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že habilitačná práca Mariána Slobodu spĺňa požiadavky kladené na habilitačnú prácu.

Habilitačnú prácu **Aspekty multilingvismu odporúčam** na ďalší postup v habilitačnom konaní.

Nitra, 7.12. 2023

Prof. Ildikó Vančo, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre